

Rusínová, Zdenka

[Hlubinková, Zuzana. Tvoření slov ve východomoravských nářečích]

Linguistica Brunensia. 2011, vol. 59, iss. 1-2, pp. 324-326

ISBN 978-80-210-5507-0

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115179>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

sociálním prostředí (*Methodology: fieldwork strategies*; s. 65–93); v šesté kapitole se představuje šest – uvážlivě zvolených – sledovaných jazykových jevů, totiž úženi *é* v *í*, diftongizace *y* v *ej*, *v*-ová proteze, koncovka 3. osoby plurálu, préteritum bez *l* a neutralizace rodu v nominativu plurálu adjektiv (*The linguistic variables*; s. 95–116). Další dvě kapitoly pak jsou „interpretační“: nejdřív se v sedmé kapitole pojednává o teorii daných očekáváních, jakou podobu bude mít interakce jazyka jednotlivých zkoumaných mluvčích s pražským prostředím (*Predictions*; s. 117–140); osmá kapitola potom prezentuje, jaká je skutečná podoba této interakce ve zkoumaném vzorku mluvčích (*Data analysis and interpretation*; s. 141–229). Závěry z celého zkoumání a ovšem také výhledy k další práci pak obsahuje závěrečná kapitola (*Conclusions*; s. 231–243).

Laskavý čtenář se na nás jistě nebude zlobit, když v této stručné zprávě neprozradíme, jaké ony závěry jsou, ale odkážeme na četbu knihy samé, která se velmi vyplatí. Jistě se při ní najdou nej-různější body k diskusi (např. popis počátků dnešní české jazykové situace v národním obrození je sám naléhavým bohemistickým tématem, které je potřeba konečně zpracovat skutečně empiricky a jehož dosavadní popisy zjevně nevyhovují; obecně samozřejmě i v této práci vyvstává aporijní otázka reprezentativnosti dat; stále nelze s jistotou říct, co to tedy vlastně ta obecná čeština je; apod.) a doufáme, že specialisté o Wilsonově knize budou diskutovat hojně. V každém případě je obecně třeba ocenit dobré zpracování materiálu, různé autorovy vlastní cenné pozorování a návrhy i formulaci některých témat pro další zkoumání (a také různá drobná bystrá pozorování, jako např. na s. 29, pozn. 24 poukaz na zvláštnost toho, že česká diglosijní situace je v českém prostředí považována za problém, který je nutno řešit; poznamenali bychom k tomu, že to reflektuje lingvocentrismus českého národa, resp. to, že jediné, čím se Češi odlišují, je právě jazyk). Velmi doufáme, že autor ve svých výzkumech české jazykové situace bude pokračovat.

Bohumil Vykypěl
vykypel@iach.cz

Hlubinková Zuzana: Tvoření slov ve východomoravských nářečích. (Opera Universitatis Masarykianae Brunensis Facultatis Philosophica, Spisy Masarykovy univerzity v Brně Filozofická fakulta, číslo 392, MUNI Press, Brno 2010)

Monografie o nářeční slovtvorbě jsou do jisté míry stále ještě na bohemistické půdě poměrně vzácným jevem. O to je tedy vítanější monografie Zuzany Hlubinkové věnovaná slovtvorbě východomoravských nářečí. Autorka si již před lety předsevzala stav nářeční slovtvorby ovlivnit a řadou dílčích studií a posléze soubornou komplexní studií se jí podařilo zmapovat poměrně rozsáhlé a nářečně rozrůzněné území východní Moravy po celé délce východní hranice, kde se zkoumaná oblast stýká s nářečími slovenskými a kopaničářskými, na západní straně pak s nářečími středomoravskými a na severu se slezskými. Proti klasickým pracím dialektologickým, které obvykle zpracovávaly poměry v rámci jednoho nářečního typu, či naopak jedné lokality (např. města), využila autorka specifík slovtvorného materiálu, který umožňuje širší pohled, a zpracovala s nemalým úsilím a odpovídající akribií slovtvorbu na takto rozsáhlém území, na němž vykazuje dialekt řadu shod, ale i znaky vlastní menším územním celkům.

Po vzorově zvládnutém přehledu dosavadní již rozsáhlé dialektologické literatury přibližuje autorka svou metodu a cíle práce. Rozbor bohatého materiálu je po stránce metodologické zpracován v intencích Dokulilovy slovtvorné teorie odvozování a navazujících studií, které jeho metodu tvořivě aplikovaly po substantivech na ostatní slovní druhy a na specifika historické a nářeční slovtvorby. Dlužno říci, že na tyto teoretické základy dokázala autorka nejen navázat, ale rozvinout je s ohledem na specifika svého bohatého materiálu a aplikovat je na něj. Při klasickém přístupu k hierarchii ve směru slovní druh – onomaziologická kategorie – slovtvorný postup – slovtvorná

kategorie – přehled formantů se autorka vypořádala s variantním tvořením, s tvořením proprií, expresiv a terminologických formací, liší rovněž slova domácí a přejatá a s nimi pak řeší i otázky jejich adaptace. Do této šíře problematiky zapadají ještě přejímky ze spisovného jazyka. Drobnou otázkou zůstává, zda dochází u nářečního lexika také ke změnám toho typu, že stará označovaná reálie zmizí a jejího pojmenování se využije k označení jiné reálie (jako např. u spisovného použití jména *přezůvky* dříve pro galoše, nyní pro obuv na přezouvání z venkovních bot). Navíc se autorka musela vyrovnat s velkou dynamikou změn nářečního lexika spojenou se společenskými změnami týkajícími se převážně právě venkovského obyvatelstva, které je zdrojem informací o nářečním materiálu. Tato situace našla svůj odraz v doplňujících poznámkách u jednotlivých typů, kde se uvádějí doklady z dřívějších dialektologických zpracování.

Materiál pochází ze třinácti obcí rozkládajících se v pěti okresech: Vsetín, Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín, Břeclav. Autorka vychází z výzkumných bodů, jejich sítě i metod vypracovaných v rámci práce na Českém jazykovém atlasu, na jehož realizaci se podílí. V průběhu výzkumu byly dotazníky zdokonalovány, materiál byl získán metodou řízené konverzace, z volného mluveného projevu a z nahrávek souvislého mluveného projevu. Autorka uvádí charakteristiku nářečí vzhledem k nářečím v sousedních teritoriích a pravidla použitého přepisu. Značná (a potřebná) pozornost je věnována vokalickým i konsonantickým alternacím, které jsou uvedeny jak v celkovém přehledu v úvodní převážně metodologické kapitole, tak i na příslušných místech u konkrétního materiálu.

Tvoření substantiv je popsáno a celkově zdokumentováno retrográdním slovníkem a tvoří necelou třetinu publikace. Slovtvorné kategorie a typy jsou pojednány respektovaným již klasickým způsobem, charakteristiky jsou precizní, cenné je uvádění dokladů, které zachytili dřívější autoři a se kterými se již autorka nesetkala, dokumentace útvarů vyskytujících se na zkoumaném území jako konkurenční formace je plně informativní. Možnosti čerpat z Atlasu využívá autorka k dokreslení situace u derivátů přesahujících i do českých nářečí, v relevantních případech uvádí přesahy nebo rozdíly i z území Slovenska. Výklad je svrchovaně korektní, metodicky do detailu propracovaný a dané postupy dodržované. Možná autorka nemusela rezignovat na ne vždy jasnou motivaci některých formací a mohla se pokusit o jejich výklad. Mnohý čtenář by jistě uvítal uvedení významu u neběžných pojmenování (*krčičňák*, *rajščák*, u názvů hub, květin a jinde). Zajímavé použití prefixu *o-* v deadjektivních substantivech jako *opiščanec*, *ošklebenec*, *ořvanec* vede k otázce po existenci odpovídajících adjektiv, zejména v předpokládaném spojení *ořvanec ořvaný*, ta se však zřejmě už v živém materiálu nevyskytla. V rámci nositelů vlastnosti se uvádí *svatúšek* s dodatkem, že jde o zdrobnělinu. Při neexistenci nezdobněle podoby se lze domnívat stejně jako u spisovné podoby *svatoušek*, že jde u tohoto formantu jen o využití ironizující deminutivní konotace, nikoli o deminutivum. U dokladu *tápalena* a obdobných majících v základu sloveso je možné uvažovat i o základu z *l-*ového tvaru slovesa, především proto, že potenciálně je možný tvar mužský *tápal*, vezmeme-li v úvahu fakt, že existuje i příjmení tohoto znění. Přípona *-ena* by asi byla systémovější. Ostatně ani tento přístup není bezproblémový. Autorka označila zjevně systémově tvar *pochlebovač* jako odvozený od sekundárního imperfektiva *pochlebovat*. Existenci opěrného tvaru dokonavého a bez předpony však v tomto případě nelze ani předpokládat.

Adjektiva jsou zpracována přehledně a přesvědčivě. Zajmou řadou variabilních tvarů, zejména při vyjadřování zesílené vlastnosti. U prostředků vyjadřujících zeslabení vlastnosti je omylem předpona *po-* uvedena jako přípona (s. 142).

Slovesa jsou tříděna podle kmene infinitivního, což představuje kvůli povaze materiálu příhodnější třídění než podle kmene přítomného. Uvnitř tříd pak dochází k dalším členěním s tím efektem, že jsou do popisu řazena i slovesa nemotivovaná. Dále se člení materiál podle odvozovacího základu a slovtvorného typu. U zajímavé skupiny imperfektiv *napotňat*, *popravjat*, *přísálat* i jinde by bylo vhodné uvést významy u jejich prvního výskytu v textu i ve slovníku, proti tomu nebylo nutné uvádět význam u sloves, kde se od spisovného neliší, jako je tomu u *tykat*, *vykat*. K přednostem kapitoly patří již výše zmíněné uvádění alternací, u sloves dost složitých a početných.

Slovesa expresivní, intenzifikační a onomatopoická představují zajímavý autentický zbytek speciální slovtvorby formací typických pro mluvené útvary jazyka. Zasloužily by si zvláštní pozornost především pro dohledání neutrálních základů, pokud se zachovaly, a stanovení přehledu slovtvorných prostředků typických právě pro ně. Osvětlnila by se například nepříliš početná intenziva existující ve spisovném jazyce nebo v mluvených podobách celonárodních. Jak plyne ale z uváděných strašších studií Skulinových, Vaškových, Kolajových, Svěrákových a jiných, řada dokladů i typů už nežije. Za přehledem sloves rozdělených do tříd následuje kapitola věnovaná tvoření vidových protikladů. Lexikální protiklady jsou uváděny jako binární: okamžitost – neokamžitost, faktitivnost – nefaktitivnost, a jako ternární protiklad nečleněnost – okamžitost – členěnost (uvádí se zde jediný příklad *fučet / fučat – fúknút – fúkat*). Nabízí se otázka, zda by se nenashly i jiné případy, které by umožňovaly chápat některá intenziva jako nečleněný děj. U některých předponových sloves může vzniknout pochybnost o správné interpretaci významu, např. význam slovesa *otřípat sa* se nám jeví spíše jako „směřování po povrchu“ než autorčina interpretace jako „malá míra děje“; do téže významové skupiny zařadila autorka i sloveso *oprat*. Domníváme se, že jde o perfektum k *prát*, jeví se tedy *oprat* jako prostě perfektivizační užití prefixu *o-*. Jiná dokonavá podoba k *prát* ve slovníku uvedena není. U skupiny sloves s významem malé míry je třeba zohlednit možné chápání jiné, než uvádí autorka, i v dalších případech. Slovesa *přisolit*, *přimastit*, *přikyselit*, *přípepřit* uvedené s významem malé míry (vedle *připálit*, *přihřít*) spíše hledí k významu „přidat k něco k něčemu“ či „dát něco k něčemu“. Pochybnosti vznikají i u příkladů *pomyt*, *pojest*, *povařit* kde je uváděn distributivní význam, ač se nepochybně může realizovat podle situace výpovědi význam prostě perfektivizační, či malé míry děje. Kapitulu uzavírá nejen retrogradní, ale i abecední slovník, což každý čtenář u tak rozsáhlého materiálu, jaký představují slovesa, nepochybně uvítá.

Tvoření adverbii podává u nejfrekventovanějších desubstantivních adverbii velmi solidní přehled o jejich podobách nejen na zkoumaném území, ale s využitím ČJA i na územích Čech a ostatní Moravy. Autorka doplňuje podoby atlasem nezachycené především v podobách *pozitřeku*, *pozutru*, *pozítřku*, *pozajtřešku*. Tak je tomu i u jiných skupin adverbii. Tento slovní druh představuje velmi zajímavý slovtvorný materiál a je dobře, že byl zachycen i ve srovnávací rozšířené podobě, protože mizí z užívání i ve frekventovaných případech.

Závěrečné kapitoly se týkají tvoření zájmen, číslovek a předložek. Poněvadž materiál těchto slovních druhů často přesahuje do sousedních nářečních oblastí, podává autorka přehled zkoumané problematiky i v nich a ČJA jí umožňuje vhledy i do oblastí českých nářečí. Na závěr je uvedeno shrnutí, které opakuje zásadní postupy a jejich výsledky a práci tak vhodně dovršuje.

Zdenka Rusínová

Josef Kolařík: Nářeční slovník Luhačovického Zálesí. Vydalo Město Luhačovice 2010. 117 + 10 nečíslovaných stran

Vítáme symptomy toho, že i po dovršení Českého jazykového atlasu vydávání publikací o moravských dialekttech nekončí. Po Slovníku středomoravského nářečí horského typu Jarmily Vojtové (Masarykova univerzita 2008) vychází další souhrn nářeční slovní zásoby. Tentokrát se týká dialektů východomoravských.

Na rozdíl od etnologa Antonína Václavíka, který k Luhačovickému Zálesí počítá přes 30 obcí, Kolařík na základě jazykových kritérií zahrnuje do jádra Zálesí 12 obcí z bezprostředního okolí Luhačovic. Dialekt Zálesí představuje přechodný útvar mezi východomoravskými dialekty jižními („slováckými“) a severovýchodními („valašskými“). Autor sesbíral gros svého materiálu už v letech 1952–57 a od té doby jej soustavně doplňoval až do doby tiskového vydání. To je zamýšleno